

"... כל המתאבל על ירושלים
זוכה ורואה בשמחתה"
(שו"ע תקנד כה)

הלכות ימי בין המצרים ועד ט"ו באב תשפ"ו

הרב איתן וייס
מזכיר המועצה הדתית

ניתן למצוא את דיני בין המצרים באתר המועצה:

English Translation for
Dinei Ben Hametsarim on the web:
www.efrat.muni.il

02-9933120, 02-9931772

מועצה דתית אפרת

תענית	תחילת התענית	סיום התענית
תענית י"ז בתמוז: יום חמישי (02.07)	עלות השחר 03:41 (90 דק' לפני הנץ) 04:05 (72 דק' לפני הנץ)	20:08
תשעה באב: יום חמישי (23.07)	יום רביעי 19:46	20:12

דיני הצומות ה'קלים'

- צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר וי"ז בתמוז מתחילים בעלות השחר ומסתיימים בצאת הכוכבים.¹
- אין לאכול ולשתות לאחר שהלך לישון בליל התענית.² אך אם התנה מראש (אפילו במחשבה)³ ש-יקום קודם עלות השחר כדי לאכול או לשתות, מותר,⁴ לגבי שתיה מובא ברמ"א בשם י"א שאין צורך להתנות.⁵
- הכל חייבים בצומות אלו. על כן, כל בן אדם בריא וחזק יצום בצומות אלו.⁶
- חולה, אפילו שאין בו סכנה וכן מעוברות, מניקות, תשוש כח וזקן - פטורים מהצום, ואסור להם להחמיר על עצמם.⁷ במצב זה מותר לו לאכול ולשתות בלא הגבלה,⁸ ובלבד שלא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו.⁹

שבעה עשר בתמוז - מתוך 'דיני בין המצרים' - הרב גולן

- על פי הסוגיה בגמרא¹⁰ לגבי תעניות אלו, למעט תשעה באב 'שהוכפלו בו צרות', אנו מבחינים בשלושה מצבים: "בזמן שיש שלום - יהיו לישון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין". נחלקו הראשונים בהגדרת המושגים 'שלום' ו'שמד', אולם לדעת רובם, מצבנו כיום הוא "אין שמד ואין שלום", ועל כן, עקרונית "רצו מתענין, רצו אין מתענין".
- אולם כתב ה'משנה ברורה'¹¹: "כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, ואסור לפרוץ גדר", ולכן נפסק בשולחן ערוך¹²: "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר".
- מכיוון שחייב התענית בי"ז בתמוז נובע מהסכמה מרצון של העם - "בשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות, לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כתשעה באב"¹³.
- אחד ההבדלים הוא משך התענית; בתשעה באב התענית היא מערב עד ערב, ואילו בשבעה עשר בתמוז, התענית מתחילה בעלות השחר ומסתיימת בצאת הכוכבים (18 דקות לאחר השקיעה). מותר לאכול קודם עלות השחר רק אם התנה לפני שהלך לישון. לפי הרמ"א - שתיה מותרת גם ללא תנאי.
- הבדל נוסף הוא בעניין האיסורים ביום התענית. בניגוד לתשעה באב האסור בחמשה דברים; אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. י"ז בתמוז (כמו שאר הצומות הקלים) אסור רק באכילה ושתיה. אמנם, ה'משנה ברורה' כתב¹⁴: "ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בתשעה באב", וכן יש פוסקים האוסרים רחצה במים חמים, אולם מעיקר הדין הכל מותר.
- בעניין צחצוח שיניים ושטיפת הפה, כתב בשולחן ערוך¹⁵:

"מי שדרכו לרחוץ פיו בתענית ציבור, לא כשר למיעבד הכי", והוסיף בעל 'ערוך השולחן' במקום: "ויראה לי דזהו כשמכניס המים בעומק לפיו, ומעלה פיו למעלה ומתחלחל המים בגרונו. אבל כשנוטל המים לפיו והוא עומד שחוח וכוונתו רק לנקות השיניים, ואין חשש שיבלע בגרונו - מותר, לבד בט' באב ויום הכיפורים." מסכנת ה'משנה ברורה' היא: "ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים (ללא משחת שיניים - על פי 'שערים מצוינים בהלכה') רק שייזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה".

הבדל נוסף בין שלש התעניות לתשעה באב הוא בהגדרת הפטורים מן הצום. בי"ז בתמוז פטור מהצום חולה שאין בו סכנה (היינו: אדם הסובל מחום או מכאבים המשפיעים על כל גופו למרות שלא נשקפת סכנה לחייו. אולם אדם הסובל מכאבים קלים שאינם משפיעים על תפקודו הכללי - אינו פטור מהצום). גם מעוברות ומניקות פטורות מן התענית.

אלא שבעניין זה יש הבדל בין ספרדים לאשכנזים: לדעת המחבר הן פטורות מעיקר הדין, אולם מדברי הרמ"א משמע שהן פטורות אם הן "מצטערות הרבה"¹⁶. המנהג המקובל הוא שמעוברות ומניקות אינן מתענות.

סדר התפילות בתעניות

- הספרדים מוסיפים בתפילת שחרית ומנחה את תפילת 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' שבתפילת לחש, כמופיע בסידור. האשכנזים מוסיפים 'עננו' רק בתפילת מנחה¹⁷, חוץ מהחזן שאומרו גם בחזרת הש"ץ של תפילת שחרית כברכה בפני עצמה בין 'גואל' ל'רופא'.
- אם שכח לומר 'עננו' בשומע תפילה - יאמרה ב'א-לוקי נצור' לפני 'יהיו לרצון' (ללא ברכה). אם שכח לומר גם שם, אינו חוזר¹⁸.
- בחזרת הש"ץ מוסיף החזן את ברכת 'עננו' לאחר ברכת 'גואל ישראל'¹⁹, כמופיע בסידורים.
- שכח שליח הציבור לומר 'עננו' ונזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל' - 'אינו חוזר, אלא אומרה

- שו"ע סימן תקנ סעיף ב, סימן תקסד סעיף א, שו"ע תקסב א, מקראי קודש תעניות פ"א, טו.
- כאיכא דאמרי בגמ' תענית יב ע"א, מקראי קודש דלעיל.
- הלכות חגים לרב אליהו, כ"ד מו.
- שו"ע תקסד, א.
- רמ"א תקסד א.
- משנה ברורה תרפו ס"ק ו.
- משנ"ב תקנ ס"ק ד, ילקוט יוסף מועדים עמ' תקלא.
- שו"ת אבני נזר תקמ, ילקו"י מועדים עמ' תקלא.
- משנ"ב תקנ ס"ק ה, שו"ע תקנד ה.
- ראש השנה יח, ב.
- תקנ סק"א.
- שו"ע תקנ א.
- לשון משנה ברורה שם, סק"ו.
- תקנ סק"ו.
- תקסז ג.
- שו"ע תקנד ה, רמ"א תקנ, ה.
- שו"ע ורמ"א תקסג ג.
- שו"ע תקסה ב.
- שו"ע תקס"ו ב.

בברכת 'שומע תפילה', 'ללא החתימה' של 'ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה'²⁰. אם שבח לומר גם שם, יאמר אחר ברכת 'שים שלום' בסוף התפילה בלא חתימה²¹.

ט. לאחר חזרת הש"ץ בשחרית, נהגו לומר סליחות כמופיע בסידורים²². המתפלל ביחידות יאמר את י"ג מידות כקורא בתורה עם טעמי המקרא²³, ולמנהג האשכנזים אומרים גם 'אבינו מלכנו'²⁴. לאחר תחנון קוראים בתורה את קריאת 'ויחל משה' ('שמות לב יא-יד; לד, א-ט)²⁵.

י. סדר תפילת מנחה: אשרי, חצי קדיש, הוצאת ספר תורה²⁶ זאת כאשר ישנם לפחות שישה שצמים, ורק הצמים עולים לתורה וקוראים כסדר של שחרית²⁷ (לכתחילה). אין אומרים חצי קדיש לאחר קריאת התורה, אלא אחר החזרת ספר התורה.

יא. למנהג האשכנזים לאחר שקוראים בתורה מפטירים "דרשו ה' בהימצאו" (ישעיה נה, ו-ח)²⁸, ולאחר ההפטרה מברכים את הברכות שלאחר ההפטרה עד 'מגן דוד'. לכתחילה העולה השלישי הוא קורא את ההפטרה.

אם העלו מתפלל שלישי שהינו ספרדי ובבית כנסת זה כן קוראים את ההפטרה, יעלה הספרדי ויקרא אח"כ את ההפטרה עם ברכות²⁹.

יב. אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה, עולים הכוהנים לנשיאת כפים, ויש הנוהגים כך כבר מ-פלג המנחה, ואם אין כוהנים יאמר הש"ץ "א-להינו וא-להי אבותינו וכו"³⁰. אם מתפללים מנחה גדולה, לא יישאו הכוהנים כפיהם, אך יש הנוהגים לומר "א-להינו וא-להי אבותינו"³¹.

יג. למנהג האשכנזים, אומרים 'אבינו מלכנו' לפני תחנון³². יד. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' בתפילה³³, ולא יהיה שליח ציבור בתפילה³⁴. וכן לא יעלה לתורה בקריאת 'ויחל'. אם בטעות כבר קראו לו רשאי לעלות ולברך³⁵. ראוי שגם לא יהיה בעל קורא בקריאת 'ויחל'³⁶, ויש שכתבו שגם אין לכבדו בהגבהה, בגלילה ובהוצאת ספר התורה³⁷. כהן שאינו מתענה לא יישא את כפיו במנחה, אא"כ אין בהן אחר³⁸.

טו. כשאין בבית הכנסת עשרה מתענים לפחות (יש המקלים אם יש שישה מתענים), לא יקראו 'ויחל'³⁹, ולא יאמר שליח הציבור 'עננו' בחזרת הש"ץ כברכה בפני עצמה⁴⁰, וכן לא יישאו הכוהנים כפיהם, ולא יאמר שליח הציבור "א-להינו וא-להי אבותינו"⁴¹ אך יאמר שליח הציבור 'עננו' בשומע תפילה בלא חתימה⁴².

ימי 'בין המצרים'

טז. שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב נקבעו כימי אבל על חורבן בית המקדש.

הם נקראים 'בין המצרים', 'על שם הכתוב: "...פֶלֶרְדִּיפָּה הַשְׁיִיגוּהָ בֵּין הַמִּצְרִים" ('איכה א, ג).

יז. בימים אלו נהגו שלא לנגן בכלי נגינה, (לצורך לימוד ולצורך פרנסה מותר) ואף מוסיקה מוקלטת נהגו שאין משמיעים⁴³. מותר להקשיב ברדיו לתוכניות, למרות שמשמיעים מוסיקה בין קטע לקטע⁴⁴. ויש המקלים במוסיקה שאינה מוסיקה משמחת כמוסיקה קלאסית או מוסיקה שקטה ורגועה.

יח. יש להימנע מלברך 'שהחיינו' על פרי או בגד חדש בימות

החול, אך בשבתות החלות בימים אלו, מותר⁴⁵. יט. האשכנזים נהגו שלא לערוך חתונות בכל 'שלושת השבועות, והספרדים נוהגים כך מראש חודש אב⁴⁶. כ. האשכנזים לא מסתפרים ולא מתגלחים בכל 'שלושת השבועות', ויש המתירים גילוח לכבוד שבת עד ר"ח אב, מובא בספר 'נפש הרב' לרב שכטר עמ' קצא בשם הרב סולובייצ'יק זצ"ל שמנהג שלושת השבועות כדין אבלות שנה שנוהגים להתגלח ומנהג תשעת הימים כאבלות שלושים שאין להתגלח ובתשעה באב כמו באבלות שבעה⁴⁷, והספרדים נוהגים לאסור זאת רק בשבוע שחל בו תשעה באב⁴⁸.

20. שו"ע ורמ"א קיט ד.
21. משנ"ב קיט ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקלט.
22. שו"ע תקסו ד, ומשנ"ב ס"ק יז.
23. שו"ע תקסה ה, ומשנ"ב ס"ק יב.
24. ערוך השולחן תקסו ט.
25. שו"ע תקסו א.
26. שו"ע תקסו א.
27. פניני הלכה-דיני הצומות הקלים ז יא.
28. רמ"א תקסו א.
29. ישכיל עבדי ו, ט, ילקו"י מועדים עמ' תקמו.
30. שו"ע קכט א, שוע ורמא קכז ב.
31. לוח דינים ומנהגים, אך בילקו"י מועדים עמוד תקנא כתב שלא לאומרו.
32. לוח דינים ומנהגים.
33. ביאור הלכה תקסה ד"ה 'בין', ילקו"י מועדים עמ' תקלו. משנ"ב (תקסח ס"ק ג): יש לומר 'עננו ביום צום התענית הזה'.
34. שו"ע תקסו ה.
35. משנ"ב תקסו ס"ק ו, כא, שו"ת חת"ס או"ח תשובה קנז.
36. לוח דינים ומנהגים, ילקו"י מועדים עמ' תקמט.
37. ערוך השולחן קלה יד.
38. שו"ע תקסו ו, לוח דינים ומנהגים, ילקו"י מועדים עמ' תקנא וכתב שם שיצא לחוץ בעת נשיאת כפיים.
- הליכות שלמה תפילה יג כתב שה"ה אם מלבדו יש עוד כהן אחד בלבד, שיישא את כפיו גם אם אינו מתענה כדי שתתקיים המצווה מדאורייתא לכו"ע.
39. משנ"ב תקסו ס"ק יד, ילקו"י מועדים עמ' תקמז.
40. ילקו"י מועדים עמ' תקלט ויש אומרים שכן ניתן לחזן לאומרה כבר כה בפני עצמה כשיש ששה מתענים, רמא קיט ד ומשנ"ב ס"ק יח.
41. פרי מגדים תקסו-אשל אברהם ס"ק יא.
42. משנ"ב תקסו ס"ק יג, ילקו"י מועדים עמ' תקמב.
43. ילקו"י מועדים עמ' תקנג-תקנד, שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן לג.
44. הרב מרדכי אליהו-מקראי קודש ז הערה יד.
45. שו"ע תקנא יז ומשנ"ב ס"ק צח, ילקו"י מועדים עמ' תקנה.
46. שו"ע ורמ"א תקנא ב.
47. מגן אברהם בשם הגהות אשרי תקנא יד-משמע מדבריו שהרגיל להתגלח בכל שבוע יכול להתגלח לכבוד שבת. מובא בספר 'נפש הרב' לרב שכטר עמ' קצא בשם הרב סולובייצ'יק זצ"ל שמנהג שלושת השבועות כדין אבלות שנה שנוהגים להתגלח ומנהג תשעת הימים כאבלות שלושים שאסור להתגלח ובתשעה באב כמו באבלות שבעה.
- הרב רבינוביץ זצ"ל ראש ישיבת מעלה אדומים, פסק שכל אדם ינהג כאביו, שלא יהיה האב מגולח והבן לא, או להיפך שמא תיווצר מכך פגיעה בכבוד האב.
48. שו"ע ורמ"א תקנא ג-ד.

כא. בתפילת ראש חודש אב אומרים 'חצי הלל' בבבל ראש חודש ומוסיפים 'יעלה ויבא' בתפילה ובברכת המזון.
 כב. 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'. אין אוכלים בשר ואין שותים יין. אשכנזים: גם בראש חודש עצמו. ספרדים: מב' באב. תימנים: רק בסעודה המפסקת⁴⁹. מלבד בשבת, בסעודות מצוה, ובהבדלה⁵⁰.
 כג. האשכנזים נוהגים שמראש חודש אב והלאה אין מחליפים את הבגדים לבגדים מכובסים (אלא לכבוד שבת), והספרדים נוהגים בכך רק בשבוע שחל בו תשעה באב⁵¹. עם זאת, הפוסקים התירו להכין בגדים מבעוד מועד לימים אלו שנוהגים שלא ללבוש בהם בגדים מכובסים. פירוש הדבר, שלפני ימי האיסור ילבש במשך כחצי שעה את הבגדים הנצרכים לו לזמן האיסור, ולאחר מכן יפשטם וילבש בגדים אחרים במקומם, עד שתהיה לו כמות בגדים מספקת לזמן האיסור⁵².

עצה אחרת המובאת בפוסקים היא, שניתן להניח בגדים אלו על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללבושם⁵³.
 יש שכתבו שכל האיסור להחליף בגד הוא רק עם עושה זאת לתענוג, ולכן כשבגדו התלכלך מותר להחליף לבגד אחר⁵⁴.
 כד. האשכנזים נמנעים מרחיצה של תענוג והתרעננות מראש חודש אב, והספרדים נוהגים כן בשבוע שחל בו תשעה באב⁵⁵. מי שמלוכלך או מזיע-מותר לו להתרחץ במים פושרים⁵⁶.
 בערב שבת מותר לחפוף את ראשו במים חמים, לרחוץ את פניו, ידי, ורגליו במים חמים⁵⁷ וכן ליטול ציפורניים⁵⁸.
 אם ראש חודש חל בערב שבת-מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים⁵⁹.
 כה. האשכנזים ורוב הספרדים נוהגים שלא לקדש את הלבנה עד אחר תשעה באב, משום ששרויים באבלות⁶⁰.
 כו. טבלה לסיכום מנהגי האבלות בימי 'בין המצרים':

שלושת השבועות	תשעת הימים	מוצאי תשעה באב	עשירי באב ביום
מוסיקה משמחת מלבד סעודות מצווה	נהוג שלא	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- מותר	מותר
'שהחיינו' מלבד שבתות	נהוג שלא	נהוג שלא	אשכנזים- מותר מחצות היום. ספרדים- מותר.
חתונות	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- מותר	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- יש מתירים	מותר
תספורת וגילוח	אשכנזים - נהוג שלא* ספרדים - מותר	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- מותר	אשכנזים- מותר מחצות היום. ספרדים- נהוג שלא.
בשר ויין	מותר	נהוג שלא אשכנזים גם בר"ח, ספרדים מ-ב אב	אשכנזים- מותר מחצות היום. ספרדים- נהוג שלא כל היום.***
לבישת בגדים מכובסים	מותר	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- מותר	אשכנזים- מותר מחצות היום. ספרדים- מותר.
רחיצה לתענוג	מותר	אשכנזים- נהוג שלא ספרדים- מותר	מותר
קידוש לבנה	---	נהוג שלא אומרים	---

* גילוח-יש מתירים, עיין סעיף כ ובהערות

** סעודות מצווה מותר.

*** סעודות מצווה, חולה, יולדת או אדם חלש- מותרים לאכול מיד בצאת הצום.

49. שו"ע תקנא א-ב, ט, שו"ע המקוצר ח"ג סימן קג סעיף ח.
50. שו"ע ורמ"א תקנא ט-י, משנ"ב ס"ק נט, ילקו"י מועדים עמ' תקסז-תקסח.
51. שו"ע ורמ"א תקנא ג.
52. שמירת שבת כהלכתה כח עו, ילקו"י עמ' תקסד.
53. פניני הלכה זמנים ח יט, כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 84.
54. ערוך השולחן יו"ד שפט ז, פני ברוך יח ד (ראינו כבר בהערה 48 שהרב סולובייצ'יק השווה בין תשעה באב לאבלות שבעה), ילקו"י אבלות עמ' שנז.
55. שו"ע ורמ"א תקנא טז, ילקו"י מועדים עמ' תקסה.
56. שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד פד ד, מקראי קודש פ"ד ב בשם הגר"ש ישראל, פניני הלכה זמנים פ"ח כא.
57. רמ"א תקנא טז "לצורך מצווה שרי" ומשנ"ב ס"ק צז.
58. משנ"ב תקנא ס"ק כ, ילקו"י מועדים עמ' תקסג.
59. משנ"ב תקנא ס"ק פט.
60. שו"ע תכז ב ומשנ"ב ס"ק ח, רמ"א תקנא ח, ילקו"י ברכת החמה והלבנה עמ' קיח ועמ' רסב "מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב וטוב שיטעמו דבר קודם, שו"ת ישכיל עבדי חלק ח' דף ע"ג ע"ב"...הלא מן הדין אין מקדשין הלבנה קודם ט באב.

חמשת העינויים בתשעה באב

כז. במספר הלכות חכמים החמירו בתשעה באב כמו ביום כיפור:

1. הצום מתחיל משקיעת החמה של ערב תשעה באב⁶¹.
2. אסורים בחמישה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה.
3. אין ללמוד תורה ביום זה, שנאמר על התורה "פקודי ה' משמחי לב", ואפילו מי שרגיל לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' או 'חוק לישראל' – 'אסור, אך מותר ללמוד איוב, מדרש איכה ובפרקי החורבן שבירמיהו, וכן המקורות הדנים בחורבן הבית ובהלכות אבלות⁶².
- כח. חולה, אף שאינו בסכנת חיים מותר לו לאכול בתשעה באב כפי צרכו, אך לא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו⁶³. יחד עם זה ראוי להיוועץ עם רופא ולשאול שאלת חכם.
- כט. בנטילת ידיים שחרית וביציאה מבית הכיסא נוטלים ידיים רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד⁶⁴.

- ל. רחיצת הגוף ואפי' אצבע אחת אסורים אפילו במים צוננים, אך אם יש על ידיו לבלוך – מותר לרחצן⁶⁵. כמו כן, אין מניעה להרטיב את היד ושאר הגוף תוך כדי שטיפת כלים או כל פעילות אחרת⁶⁶.
- לא. רק סיכה של תענוג אסורה, ולכן אם אינו לצורך תענוג מותר למרוח דיאודורנט, ווזלין וקרים ידיים וכדו'⁶⁷.
- לב. לגבי עישון – עיין בהערה⁶⁸.
- לג. אין לנעול נעליים או סנדלים העשויים מעור⁶⁹ (לגבי עור בחלק העליון – מחלוקת⁷⁰), אך נעליים אחרות – מותר, ואפילו אם הן נוחות⁷¹.

מנהגי תשעה באב

- לד. אין מברכים לשלום בתשעה באב, ואפילו לומר 'בוקר טוב' אסור (וכן אין לתת מתנה לחברו). מי שבירכוהו לשלום, עליו להשיב בכובד ראש ובשפה רפה⁷².
- לה. יש להימנע מעיסוקים לא חיוניים או טיולים, כדי שלא תוסח הדעת מן האבלות⁷³.
- לו. עד חצות היום, נהגו שאין עוסקים במלאכה⁷⁴. אמנם פעולות למניעת נזק או הפסד – מותרות⁷⁵.
- לז. אין ללמוד תורה (– עיין סעיף ל"א לעיל) אך אמירת 'קרבנות' לפני התפילה מותרת, כפי הסדר שבכל יום וכן מותר לחזור על קריאת התורה גם של שחרית וגם של מנחה⁷⁶.
- לח. יש הנוהגים לישון בתשעה באב על מזרן המונח על גבי הרצפה, וכן יש נוהגים לישון בלא כרית ויש הנוהגים להניח אבן מתחת לראש, זכר לנאמר: "ויקח מאבני המקום", שראה החורבן⁷⁷.

התפילות בתשעה באב

- לט. עד תפילת מנחה יושבים על הארץ או על מקומות ישיבה נמוכים, ויש המקפידים כך רק עד לאחר תפילת שחרית⁷⁸.
- יש הנוהגים להסיר את הפרוכת מארון הקודש⁷⁹.
- מ. בבית הכנסת מדליקים תאורה חלקית בלבד⁸⁰ (וידליקו תאורה מספקת כדי שיוכלו לקרוא), ומתפללים בקול נמוך כאבלים⁸¹.
- מא. לאחר תפילת לחש של ערבית קוראים מגילת איכה ואומרים

קינוט, כל אחד כמנהג אבותיו. לאחריהם אומרים 'ואתה קדוש', 'קדיש שלם' ללא 'תתקבל'⁸² ו'עלינו לשבח'. מב. ביום תשעה באב נוהגים להתפלל תפילת שחרית ללא טלית ותפילין (טלית קטן לובשים ללא ברכה)⁸³. יש מהספרדים שאינם משנים משאר הימים, ומתעטפים בטלית ומניחים תפילין בבוקר⁸⁴. מג. הוספת 'עננו' ו'נחם': ספרדים – שליח הציבור מוסיף 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואל' ל'רפאנו' וכן 'נחם' ב'בונה ירושלים' בשחרית ובמנחה. אשכנזים – שליח הציבור מוסיף בתפילת שחרית 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואל' ל'רפאנו'. בתפילת מנחה שליח הציבור מוסיף 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואל' ל'רפאנו', וכן 'נחם' בברכת 'בונה ירושלים'. בתפילת מנחה של היחיד – האשכנזים אומרים 'עננו' בתוך 'שמע קולנו' ו'נחם' בתוך 'ובונה ירושלים', והספרדים אומרים 'עננו' ו'נחם' בכל תפילות הצום⁸⁵.

61. שו"ע תקנ"ג ב.
62. שו"ע תקנ"ד א-ב, ילקו"י מועדים עמ' תקעט-תקפ.
63. שו"ע תקנ"ד ה-ו ורמ"א ו.
64. שו"ע תקנ"ד י, מקראי קודש הלכות תשעה באב ו יד.
65. שו"ע תקנ"ד ז-ט.
66. משנ"ב תקנ"ד ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקעט.
67. שו"ע תקנ"ד טו, ביאור הלכה ד"ה 'סיכה', הליכות שלמה חלק ג סוף עמ' תכב – "...מותר לרחוץ מקום זה אף בסבון וכן סיכה בסבון העשוי להסרת פצעים, ודאי שרי.
68. כתב שכנה"ג תקנ"א ותקס"ז, שאסור לעשן בימי הצומות, מפני שהעישון משיב את הנפש מדאגת החורבן, ויוצר תחושה של שובע, ואף יש בו חילול השם, כי הגויים אינם מעשנים בימי תעניתם. ולדעת רבים, אין איסור לעשן מצד הצום, ובמיוחד למי שנצרך לו כדי להפיג את עצבנותו. ובמ"ב תקנ"ה, ס"ק ח, הביא שיש אסורים באיסור חמור אך רבים הקלו למי שנצרך לעשן אחר חצות בצנעה. ילקו"י מועדים עמ' תקעח: ראוי להחמיר שלא לעשן... אבל לצורך קצת... ויש לו צער במניעתו יש להתיר בצינעא.
69. שו"ע תקנ"ד טז.
70. משנ"ב תקנ"ד ס"ק לא-אוסר, לעומת ילקו"י מועדים עמ' תקעט שמתיר.
71. הליכות שלמה מועדים (יו"כ) ה יז, מקראי קודש יו"כ ח הערה ה-ז, משנ"ב בהלכות יו"כ-תרי"ד ס"ק ה הביא שיש מחמירים בזה אך לא הביא כן בהלכות תשעה באב ואף לענין יו"כ הוא כתב שנראה שמעיקר הדין ניתן להקל.
72. שו"ע תקנ"ד כ, משנ"ב ס"ק מא.
73. שו"ע תקנ"ד כא.
74. שו"ע ורמ"א תקנ"ד כב, משנ"ב ס"ק מג, ילקו"י מועדים עמ' תקפא-ב.
75. שו"ע תקנ"ד כג.
76. שו"ע ורמ"א תקנ"ד ד ומשנ"ב ס"ק ח.
77. שו"ע ורמ"א תקנ"ה ב, פניני הלכה זמנים י יג.
78. שו"ע ורמ"א תקנ"ה ג.
79. רמ"א תקנ"ה ב.
80. שו"ע תקנ"ה ג.
81. רמ"א תקנ"ה א.
82. רמ"א תקנ"ה ד, ילקו"י מועדים עמ' תקפג.
83. שו"ע תקנ"ה א.
84. ילקו"י מועדים עמ' תקפד.
85. ילקו"י מועדים עמ' תקפב-תקפג.

שכח לומר 'נחם' במקומו, יאמר אותו לאחר 'עננו' – בתוך 'שמע קולנו', שכח שוב, אינו חוזר⁸⁶.
 מד. יש המשמיטים בברכות השחר את ברכת 'שעשה לי כל צרכי'⁸⁷.
 מה. האשכנזים נוהגים שאין הכוהנים נושאים את כפיהם בתפילת שחרית של תשעה באב⁸⁸.
 מו. אין אומרים תחנון בתשעה באב בין בשחרית ובין במנחה וכן אין אומרים 'אבינו מלכנו' ולא 'למנצח'⁸⁹.
 מז. בשחרית, קוראים בתורה: "כי תוליד בנים" (דברים ד, כה-מ)
 ומפטירים "אסוף אסיפם" (ירמיה ח, יג-ט, בג)⁹⁰, ומברכים את הברכות עד 'מגן דוד'. יש שאין אומרים חצי קדיש עד לאחר ההפטרה⁹¹.
 מח. האשכנזים אינם אומרים 'תתקבל' בקדיש⁹², ואין אומרים 'שיר של יום ו'אין כאלוקינו' בתפילת שחרית⁹³.
 מט. בסוף התפילה, יושבים על מקום נמוך ואומרים קינות. לאחר מכן, נהגו לקרוא את מגילת 'איכה'⁹⁴.
 נ. יש המתעטפים לפני מנחה בטלית ומניחים תפילין⁹⁵.

כשמברך על הטלית יכוון לפטור בברכה גם את הטלית קטן.
 נא. לפני מנחה, האשכנזים משלימים 'שיר של יום ו'אין בא-לוהינו', שלא אמרו בשחרית⁹⁶.
 נב. סדר תפילת מנחה הוא כבשאר התעניות, קוראים 'ויחל', האשכנזים מפטירים 'דרשו', והספרדים מפטירים "שובה ישראל" (הושע יד, ב-י; מיכה ז, יח-כ) עם ברכות ההפטרה⁹⁷. אין אומרים תחנון ו'אבינו מלכנו'⁹⁸.
 נג. מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים לערוך קידוש לבנה במוצאי תשעה באב⁹⁹.

דיני י' באב

נד. בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה ב-י' באב. לכן נוהגים להחמיר גם למחרת במנהגי 'תשעת הימים'¹⁰⁰. האשכנזים נוהגים במנהגי תשעת הימים עד חצות היום¹⁰¹, ואילו הספרדים מחמירים בבשר יין בלבד במשך כל היום, ומותרים לכבס ולהתרחץ מיד¹⁰².

86. שו"ע ורמ"א תקנא א, משנ"ב ס"ק ג, פניני הלכה זמנים י, ילקו"י מועדים עמ' תקפג.
87. ערוה"ש תקנא ו, ילקו"י מועדים עמ' תקפד, משנ"ב תקנא ס"ק לא.
88. קצשו"ע קכד ג, פניני הלכה זמנים י טז.
89. שו"ע ורמ"א תקנא סע' ד.
90. רמ"א תקנא ד, ילקו"י מועדים עמ' תקפ"ה, לוח דינים ומנהגים.
91. ילקו"י מועדים עמ' תקפה.
92. רמ"א תקנא ד.
93. שו"ע ורמ"א תקנא ד, קצשו"ע קכד ג ו-יט.
94. רמ"א תקנא ג, ילקו"י מועדים עמ' תקפה, משנ"ב תקנא ס"ק ב.
95. שו"ע תקנה א, ילקו"י מועדים עמ' תקפה.
96. שו"ע ורמ"א תקנא ד, קצשו"ע קכד ג ו-יט.
97. ילקו"י מועדים עמ' תקפה וכן עמ' תקמה-ו, לוח דינים ומנהגים.
98. רמ"א תקנא סע' ד.
99. משנ"ב תכו ס"ק יא.
100. שו"ע תקנא א.
101. רמ"א תקנא א, משנ"ב ס"ק ג, לוח דינים ומנהגים, אם חל י' באב ביום שישי מותר לכבס, להתרחץ ולהסתפר מהבוקר לכבוד שבת.
102. שו"ע תקנא א, ילקו"י מועדים עמ' תקפו

ולהצטרף גם הם לחגיגת השידוכים. ועוד אירוע התרחש באותו יום, מאות שנים אחר כך, בסוף ימי המקדש הראשון: "יום בו ביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו לרגל". לאחר מאות שנים בהן ניצב גבול הרמטי בין ירושלים לשומרון, שמנע מאזרחי ממלכת ישראל לעלות לבית המקדש, מלך ישראל האחרון, הושע בן אלה, הסיר את המחסומים ופרץ את הגבולות ואפשר לכולם לשוב ולעלות לירושלים. ולא צריך להיות ממפרשי הגמרא כדי לתמוה: מה סודו של ט"ו באב? מה מחבר את כל הנקודות ההיסטוריות לחג אחד גדול? וכיצד הכול קשור לחגיגת השידוכים?

אחדות

בט"ו באב קרה משהו גדול: יהודים החלו להביט אחד על השני כמו אחים. ביום הזה הפכנו את מה שקרה לנו בתשעה באב, זה ה'תיקון' לתשעה באב. בעוד שבית המקדש חרב בגלל שנאת חינם, בט"ו באב האירה מידת האהבה בישראל. זה הסיפור של נדבת העצים בט"ו באב: אותן משפחות שנידבו את העצים לבית המקדש, לא עשו זאת לכבוד עצמן. הם לא היו צריכים כל כך הרבה עצים לעצמם, הרי הם לא הקריבו כל כך הרבה קרבנות. הם עשו את העבודה הקשה עבור אנשים אחרים, כדי שיהודים אחרים שמקריבים קורבנות לא יצטרכו לשלם גם על עצים. ובט"ו באב הנתנה שלהם הגיעה לשיא. הם היו יכולים לומר בצדק: 'עכשיו יש עצים לבית המקדש, מחסני ירושלים מלאים, נמתין עוד חצי שנה ואז נדאג להמשך. נחפש ונמצא אז עצים יבשים'. אבל הם לא עשו זאת. הרצון שלהם להועיל ליהודים אחרים כל כך בער בהם, עד שהם הקדימו ומסרו את התרומות שלהם למשך חצי שנה קדימה.

וזה בדיוק מה שאירע גם בכל האירועים האחרים. הסרת מגבלות נישואים בין השבטים, כמו התרת החרם על שבט בנימין, בדיוק כמו האישור לכולם לעלות לירושלים – כולם נבעו מאותה רוח טהרה של אהבה ודבקות בין יהודים. כעת מובן למדעי מדוע ט"ו באב הוא היום המתאים ביותר לחגיגת שידוכים בעם ישראל. בסופו של דבר, היסוד והתשתית לבניין בית יהודי הם המוכנות לוותר, להקריב ולחשוב על טובת הזולת מתוך אהבת חינם.

גם בימינו עם כל מה שקורה מסביב, עלינו להגביר את הראייה החיובית אחד על השני, לדון את האחר לכף זכות להרבות במעשי חסד, ולחזק את האהבת חינם.

כבר כתב הרב קוק 'ואם נחרבנו ונחרב העולם עימנו על-ידי שנאת חינם, נשוב להיבנות והעולם עימנו ייבנה על-ידי אהבת חינם'¹⁰³

ט"ו באב הוא היום בו אנו מפגינים יותר מכל יום אחר את האהבת חינם וכל מעשי החסד שנעשו מאז ומתמיד הופכים אותנו לראויים וזכאים לישועה ולגאולה השלמה במהרה.

בימי בית המקדש הייתה חגיגה גדולה באמצע הקיץ, בחמישה עשר לחודש אב. למעשה, הגמרא מדגישה שזה היה יום שמח ביותר בלוח השנה היהודי: "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים"¹⁰³.

בעל הספר 'כל בו', אחד מספרי ההלכה החשובים בימי הראשונים, הסביר כי הייתה זו חגיגה של מועד ב'. הבנות המבוגרות או העניות, שלא מצאו שידוך עדיין, היו יוצאות במחול בכרמים מחוץ לעיר, ושידוכים רבים 'נסגרו' שם. לאחר חורבן בית המקדש התבטלה החגיגה שחגגו באופן זה, כנראה בגלל ירידת הרמה הרוחנית שגרמה לחוסר צניעות. במגילת איכה ניתן למצוא אזכור לאובדנו של מועד זה, כאחד מנזקי החורבן: "דרכי ציון אבלות... כל שעריה שוממים... בתולותיה נוגות" – ועל כך מפרש התרגום: "בתולותיה סופדות על שהפסיקו לצאת בחמישה עשר באב וביום הכיפורים לחול במחול". וכאן עולה השאלה הפשוטה: מה פתאום בט"ו באב? למה נבחר דווקא היום הזה?

למה צריך להמציא חג חדש, ולא לצרף את החגיגות לאחד מהחגים המוכרים והמפורסמים?

האמת היא שהגמרא עצמה¹⁰⁴ מסביר מה מיוחד ביום הזה. הוא מונה שישה אירועים שונים שאירעו ביום הזה. מדובר ברשימה היסטורית שמתפרסת על פני שנים רבות בתולדות ישראל, החל מימי ההליכה במדבר ועד מרד ביתר לאחר החורבן השני.

מעניין שברשימה זו חלק מהאירועים הללו נראים כאירועים שאינם משמחים בכלל. לא ברור מה כל כך שמח ומרגש בהם, עד כדי שיצדיקו לקבוע דווקא ביום הזה חג חדש באמצע הקיץ.

ניקח למשל את אחד הנימוקים: "יום בו פסקו מלכרות עצים למערכה". כידוע המזבח היה מוקד פעילות ללא הפסקה בבית המקדש, בערה בו כל הזמן אש והוקרבו עליו קורבנות – דבר שהצריך אספקה שוטפת של גזרי עצים לבעירה, שאותה נידבו כמה משפחות חשובות בירושלים. ובכן, מספרת לנו הגמרא, מנדבי העצים היו מתאמצים וכורתים תספוקת של עצים לכל החורף, ואת זה הם היו עושים עד ט"ו באב – כי החל מהיום הזה חום השמש נחלש והעצים היו עלולים להיות לחים ומתולעים. מה כל כך משמח בזה?

גם באירועים הנוספים בגמרא לא מובן מה כ"כ משמח וכן יש לשאול מה הקשר בין האירועים השונים –

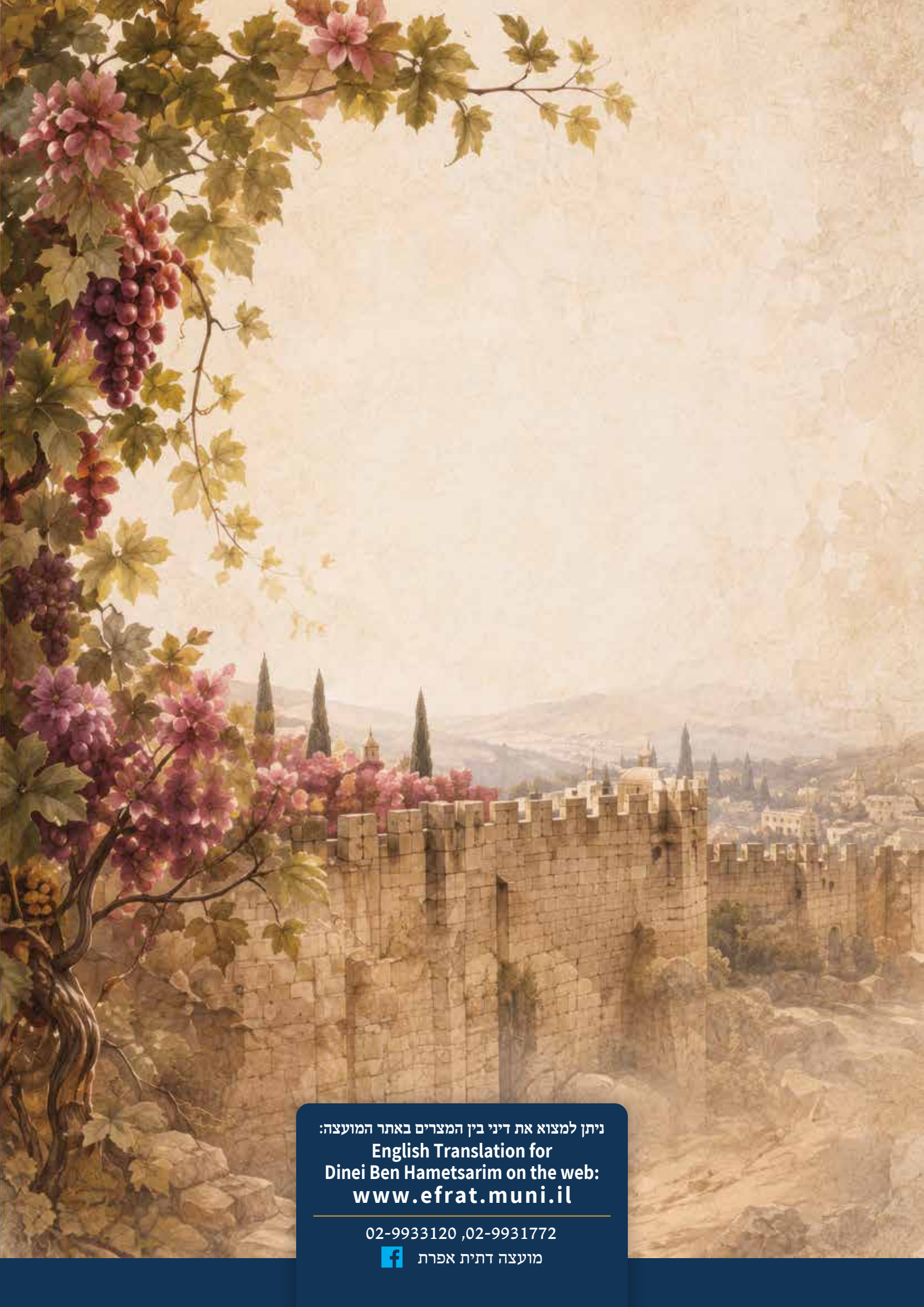
"יום בו הותרו שבטים לבוא זה בזה". כשבני ישראל נחלו את הארץ, בנות של משפחה שלא היו בה גברים היו חייבות להתחתן רק עם בני השבט שלהן, כדי לשמור את הנחלה בידי השבט ולא להעביר אותה לבני שבט אחר. לאחר ההתיישבות בארץ וההתבססות של השבטים בנחלות, החליטו ביום ט"ו באב לבטל את התקנה ולאפשר לכל אישה להתחתן עם בחיר ליבה, מכל שבט שהוא.

"הותרו השבטים לבוא זה בזה" – לאחר הסיפור הטרגי של "פילגש בגבעה", שעברה התעללות קשה בידי בני שבט בנימין, החליטו כל השבטים להחרים את בני השבט ולאסור להתחתן אתם. אך כעבור זמן נשקפה סכנה ממשית ששבט בנימין ייכחד, ולכן זקני העם החליטו לפרוץ את החרם. הם הציעו לבני שבט בנימין לצפות בבנות המחוללות בכרמים

103. משנה תענית ד' ח'

104. תענית לע"ב

105. אורות הקודש ח"ג עמ' שכד.

ניתן למצוא את דיני בין המצרים באתר המועצה:

English Translation for
Dinei Ben Hametsarim on the web:
www.efrat.muni.il

02-9933120, 02-9931772

מועצה דתית אפרת